

— Sabine Florence Fabijanec —

ISSN 0353-295X

RADOVI – Zavod za hrvatsku povijest

Vol. 37, Zagreb 2005.

UDK 94(497.58) ~04/14~:33

339(497.58) ~04/14~

Pregledni rad

Multidisciplinarno proučavanje trgovine kao dijela ekonomske povijesti srednjega vijeka u Dalmaciji

Autorica na temelju vlastitog iskustva i globalizacijskih pokazatelja govori o potrebi vraćanja predmeta Gospodarska povijest na studij povijesti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Ključne riječi: trgovina, ekonomska povijest, srednji vijek, Dalmacija.

U svijetu se odvija proces globalizacije ekonomije, a Europa će uskoro prijeći na jedinstveni monetarni sustav (valuta euro). Nijedan od ta dva procesa se ne odvija bez muke i poteškoća, među ostalim zbog naslijeđenih nacionalnih tradicija – koje se teško mijenjaju – i straha od nepoznatog. No, upravo se u vrijeme velikih izazova i preokreta na hrvatskim sveučilištima ukidaju predavanja iz jedne zasebne grane povijesne znanosti, a to je ekonomska povijest. Ona može u mnogočemu razjasniti temelje sadašnjih ekonomskih trendova, baštinu u znanju i spoznaji te razmotriti odgovore na poneke nedoumice. Iako se time gubi dublje razmišljanje o samoj ekonomiji, nije mi ovdje cilj polemizirati o takvoj «političkoj» odluci, nego pokazati kako se baviti ekonomskom poviješću, odnosno kako se baviti interakcijom s ostalim znanostima.

Ekonomija je ključ za razumijevanje svih ostalih motivacija društvenog i političkog kretanja. Nažalost, njoj se često pristupa kao suhoparnoj disciplini punoj statističkih podataka složenih po nekom egzaktnom redoslijedu. Kao ključni pokretač ostalih svjetskih zbivanja, ekonomija može biti vrlo živa znanost. Bilo da crpi elemente za izradu statističkih grafikona ili da služi kao dokazni materijal za pokrpepljivanje nekog mišljenja, ona se, u svakom slučaju, nužno otvara prema svim oblicima ljudskog stvaranja. Kao povjesničarki ekonomije, želja mi je pokazati kako ekonomija, na temelju konkretnog primjera, može povezati različite znanosti – odatle i dolazi naslov moga rada.

U istraživanju trgovačkog razvoja Zadra i Splita u XV. i XVI. stoljeću nailazimo na brojne izvore koje su neizravno (notarski spisi i spisi gradskih knezova te gradskih sudova poput sudišta, *Curia Consulum et Maris*) ili izravno vezane uz trgovinu (*Contralittere*). Trgovina je, kao dio ekonomske povijesti, najčešće samo djelomično proučavana, uglavnom s aspekta neke određene robe. Tako nailazimo

na detaljne radove o trgovini soli autora Tomislava Raukara¹ i Jean Claudea Hocqueta², o trgovini žitom na Jadranu od Mauricea Aymarda³, o trgovini kožom od Roberta Delorta⁴ i N. Bezić-Božanić⁵, o trgovini robljem od Charlesa Verlinдена⁶, V. Vinavera⁷ i Jacquesa Heersa⁸ i drugih, ili opsežnije studije, što je bliže našoj tematici, o šibenskoj trgovini autora Josipa Kolanovića⁹ i o ekonomskoj povijesti Zadra autora Tomislava Raukara¹⁰.

Međutim, trgovina je tema koja se otvara prema raznim oblicima ekonomskog, društvenog i političkog života jednog prostora. Zbog toga je nužna multidisciplinarnost, pogotovo za razdoblje srednjega vijeka. Ponajprije je dobrodošla suradnja s onim povjesničarima koji su po svom školovanju i ekonomisti, kao što je Vladimir Stipetić,¹¹ zbog upoznavanja specifičnoga ekonomskog rječnika i boljeg razumijevanja novčarsko-bankarskog sustava. U tom smislu, zahvaljujući interesu za knjigu Benka Kotruljevića,¹² dubrovačkog trgovca iz XV. stoljeća, nailazimo na zanimljiv skup radova o bankarstvu i financijama na području Dalmacije i šire u tom razdoblju. Posebno se ističu složeni radovi o knjigovodstvu i financijskim tržištima Ivana Lovrinovića¹³, Miroslava Buzadića¹⁴, Vinka Belaka¹⁵ i drugih, te o razumije-

¹ Zadarska trgovina solju u XIV. i XV. st., *Radovi filozofskog fakulteta*, sv. 7-8, Zagreb 1969-1970, 19-79.

² *Le sel et la fortune de Venise*, sv. 1, Lille 1978. i *Métrologie du sel et histoire comparée en Méditerranée*, *Zbornik historijskog instituta JAZU*, sv. 7, Zagreb 1974, 175-215.

³ *Venise, Raguse et le commerce du blé pendant la seconde moitié du XVIe siècle*, Paris 1966.

⁴ *Le commerce des fourrures en Occident à la fin du Moyen Age (vers 1300-1450)*, sv. 2, Rome 1978.

⁵ Nekoliko podataka o tekstilnom i kožarskom obrtu od XIII. i XIV. st. u Splitu, *Kulturna Baština*, sv. 7, br. 11-12, Split 1981, 69-76.

⁶ Contributo allo studio degli schiavi levantini e balcanici a Venezia (1388-1398), *Dubrovnik, Italy and the Balkans in the late Middle Ages*, London 1980, 379-394; Le recrutement des esclaves à Venise aux XIVe-XVe siècles, *Bulletin historique de l'Institut belge de Rome*, sv. 39, Rome 1976, 83-202; Patarins ou Bogomiles réduits en esclavage, *Studi in onore di Alberto Pincherle, Studi e materiali di storia delle religioni*, sv. 38, Rome 1967, 683-700. i L'esclavage sur la côte dalmate au bas moyen âge, *Bulletin de l'institut historique belge de Rome*, sv. 41, Bruxelles-Rome 1970, 57-140.

⁷ Ropstvo u starom Dubrovniku (1250-1650), *Istoriski pregled*, sv. 1, Beograd 1954, 37-39.

⁸ *Esclaves et domestiques au Moyen Age dans le monde méditerranéen*, Paris 1981.

⁹ *Trgovina i pomorstvo Šibenika u prvoj polovici XV st.*, doktorska disertacija Sveučilišta u Zagrebu, 1989. i J. Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb 1995.

¹⁰ *Zadar u XV. stoljeću, ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Zagreb 1977.

¹¹ *Povijest hrvatske ekonomske misli*, Zagreb 2001.

¹² *O trgovini i o savršenom trgovcu*, pr. R. Radičević i Ž. Muljačić, Zagreb 1985.

¹³ Financijsko tržište na Mediteranu u 15. stoljeću u djelu Benedikta Kotruljevića, *Dubrovcānin Benedikt Kotruljević, hrvatski i svjetski ekonomist XV. stoljeća* (dalje: *Dubrovcānin*), Zagreb 1996, 135-143.

¹⁴ Utjecaj djela Bena Kotruljevića na suvremene računovodske postupke, *Dubrovcānin*, 325-340.

¹⁵ Kotruljevićeva utemeljenja pravila upisivanja na kontima dvostavnog knjigovodstva, *Dubrovcānin*, 303-320.

vanju ekonomske znanosti već spomenutog Vladimira Stipetića¹⁶. Uistinu, trgovac Kotruljević je pobudio veliku pažnju jer je kao istaknuta ličnost popunio praznine nastale u izvornoj građi za evidentiranje ekonomske prakse. Ipak, valja naglasiti da su vrela vrlo štura u vezi s tom tematikom, ali literature vezane uz povijest financija ne nedostaje. To pokazuju i radovi Halila Inalcika¹⁷, H. Van der Weea¹⁸, Petera Spufforda¹⁹, kao i kolektivni rad o bankama²⁰.

Budući da u istraživanju susrećem brojne različite mjere i utege koji su temeljni elementi za ocjenjivanje opsega nekog trgovačkog prometa, dragocjenu stručnu pomoć za bolje poznavanje metrološkog sustava u razdoblju koje proučavam nalazim u radovima Jean-Claudea Hocqueta²¹, Zlatka Herkova²² te Marije Zaninović-Rumora²³.

Valja dodati da i sami sudionici trgovačkog prometa čine važan predmet moga proučavanja. Za razliku od Vladimira Rismonda-Berketa,²⁴ koji je objavio nekoliko radova o dalmatinskim mornarima u srednjem vijeku, i od studija drugih autora posvećenih obrtnicima s istih prostora (primjerice radovi o bratovštinama Dragana Rollera²⁵ i Irene Benynovsky²⁶), bavim se prozopografskom studijom o zadarskim trgovcima s više aspekata – likovi, poslovanje, podrijetlo, stalež, društveno-vjersko ponašanje i drugo. Rad Jakova Stipišića²⁷ o inventaru suknara Mihovila pok. Petra iz XIV. stoljeća jedan je od hvalevrijednih pokušaja ocrtavanja osobnosti tih poslovnih ljudi s kulturološkog aspekta. Stipišićev je doprinos jedan od rijetkih u Hrvatskoj. Za susjednu je Italiju analiza trgovačkih ličnosti odavno prisutna u

¹⁶ Doprinos B. Kotruljevića u razvoju ekonomske znanosti, *Dubrovčanin*, str. 211-238.

¹⁷ Stvaranje kapitala u Osmanskom carstvu, *Acta historico-oeconomica*, sv. 16, Zagreb 1989, 167-196.

¹⁸ *Banque en Occident (la)*, ur. H. Wan der Wee, Paris 1992.

¹⁹ *Handbook of Medieval Exchange*, London 1986.

²⁰ *Banchi pubblici, banchi privati e Monti di pietà nell'Europa preindustriale*, Atti del Convegno Genova, ottobre 1990, Società ligure di Storia patria, Genova 1991.

²¹ *Anciens systèmes de poids et mesures en Occident*, London 1992.

²² Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu, *Zbornik historijskog zavoda JAZU* sv. 8, Zagreb 1977, 143-215.

²³ *Stare mjere i utezi zadarskog područja u razdoblju mletačke vladavine (1409-1797)*, Zadar 1993. i *Stare mjere za tekućine, Radovi zavoda povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 39, Zadar 1996, 183-192.

²⁴ *Pomorski Split druge polovine XIV. st. : notarske imbreviature*, Split 1954; Novi prilozi izučavanja splitskog srednjovjekovnog pomorstva, *Pomorski zbornik*, sv. 16, Rijeka 1978. i Podaci o pomorskom životu u Split od 1494 do 1497 god., *Adrias*, sv. 1, Split 1987.

²⁵ *Dubrovački zanati u XV. i XVI. st.*, Zagreb 1951.

²⁶ Bratovštine na hrvatskim prostorima, *Croatia Christiana periodica*, br. 41, god. 22, Zagreb 1998, 137-159.

²⁷ *Inventar dobara Mihovila suknara pokojnog Petra iz godine 1385.*, Zadar 2000.

radovima Yves Renouarda²⁸ i Armanda Saporija²⁹, koji su te *mercatores* opisivali kao glavne pokretače promjena ekonomskih i kulturnih prilika te razvoja renesansnog mentaliteta. Stipišić je o takvoj njihovoj društvenoj ulozi zaključio na osnovi istraživanja samo jednog trgovca u Zadru u XIV. stoljeću.

Nadalje, moj metodološki pristup proučavanju trgovine podrazumijeva istraživanje svih čimbenika koji više ili manje utječu na ekonomski razvoj jednoga grada, od poljoprivrede i brodogradnje preko radova o društvenim poremećajima poput razbojništva do zdravstvenih prilika, geopolitičkih okolnosti i društvene organizacije. U svezi s tim kontaktirala sam dr. Velimira Salomona, profesora na Fakultetu strojarstva i brodogradnje, radi literature o raznovrsnim brodovima toga razdoblja, unutar koje valja spomenuti djela *Jadransko brodovlje* Stjepana Vekarića³⁰, *Le glossaire nautique* A. Jala³¹, *Dubrovački jedrenjaci* Jakova Luetića³² i djelo Francisa Ch. Lanea³³. Valja poznavati i plovidbene prilike pa se oslanjam na radove Z. Brusića³⁴, N. Čolaka³⁵, L. Dančevića³⁶, na kolektivni rad koji je nastao pod ravnanjem Mauricea Mollata,³⁷ na *Peljar*³⁸ i dakako *Pomorsku enciklopediju*. Za poznavanje pak kopnenih putova na balkanskom prostoru najopsežnije je istraživanje obavila Lovorka Čoralić³⁹, uz još dragocjen doprinos Petra Matkovića⁴⁰ s objavljenim putopisima na balkanskom prostoru te jedan rad Midhata Šamića⁴¹.

Vezano uz prijjetnje koje otežavaju razvoj trgovine i koji nastaju na prije spomenutim pomorskim i kopnenim putovanjima, dobar oslonac pružaju radovi Miro-

²⁸ *Les hommes d'affaires italiens au Moyen Age*, Paris 1968.

²⁹ *Le marchand italien au Moyen Age*, Paris 1952.

³⁰ Naši jedrenjaci za dugu plovidbu kroz stoljeća, *Pomorski Zbornik povodom 20 god. mornarice i pomorstvo Jugoslavije (1942-1962)*, sv. 1, Zagreb 1962.

³¹ *Nouveau glossaire nautique*, Paris 1970.

³² *Pomorci i jedrenjaci Republike Dubrovačke*, Zagreb 1984.

³³ *Navires et constructeurs à Venise pendant la Renaissance*, Paris 1965.

³⁴ *Pomorstvo Lošinja i Cresa, neki problemi plovidbe Kvarnerićem*, Mali Lošinj 1980.

³⁵ Pomorstvo zadarske komune, *Pomorstvo grada Zadra*, Zagreb 1963, 7-47.

³⁶ Maritimno političke prilike na Jadranu početkom XVI stoljeća, *Radovi instituta za Hrvatsku povijest*, sv. 10, Zagreb 1977, 179-202.

³⁷ *Le navire et l'Economie Maritime du Moyen Age au XVIIIe siècle principalement en Méditerranée*, ur. Mollat (M.), Sevpén Paris 1958, 37-45.

³⁸ *Peljar po Jadranu: Istočna obala*, Idrografski institut jugoslavenske ratne mornarice, Split 1952.

³⁹ *Put, putnici, putovanja - Ceste i putovi u srednjovjekovnim zemljama*, Zagreb 1997.

⁴⁰ Putovanja po balkanskom poluotoku za srednjega vijeka, *Rad JAZU*, sv. 42, Zagreb 1878, 56-184. i Putovanja po balkanskom poluotoku u XVI. st., *Rad JAZU*, sv. 46, 56, 62, 71, 84, 124, 136, Zagreb 1879-1898.

⁴¹ Opis putovanja Pjera Leskalopjea kroz naše zemlje 1574 god., *Glasnik arhiva i društva arhivista BiH*, god. 3, sv. 3, Sarajevo 1963, 329-356.

slava Bertoše⁴², Catherine W. Bracewell⁴³, Minuccia Minucija⁴⁴ i Alberta Tenen-tija⁴⁵.

Za poznavanje migracijskih kretanja splitskog i zadarskog stanovništva ističem istraživanja L. Čoralić o hrvatskim iseljenicima u Italiji.⁴⁶ U tom smislu važan je i rad Alaina Ducelliera i njegovih kolega⁴⁷ o izbjeglicama s balkanskog prostora na Zapadu. Također mi je dragocjena bila pomoć Josipa Vrandečića⁴⁸ pri upozna-vanju geopolitičkih prilika na granici između njegovih «dviju Dalmacija», turske i mletačke, kao i djela književnih povjesničara primjerice Nikice Kolumbića,⁴⁹ koja su mi pomogla pri razumijevanju onodobnog mentaliteta vezanog uz turske navale.

Neizbježno je promatrati i sam gradski prostor i njegove ustanove usko vezane uz ekonomsku dinamiku. Zato se oslanjam na rad povjesničara umjetnosti Ive Petriciolija⁵⁰, kao i na istraživanja Renza Pacija⁵¹ i Viktora Morpurga⁵². Razmiš-ljanje o splitskoj skali nameće također potrebu poznavanja higijenskih prilika (kužne zaraze i slično) koje su među ostalim obradili Cvito Fisković⁵³ i Geuter B. Risse⁵⁴.

* * *

Kada se trgovina promatra kroz multidisciplinarnu prizmu, sve upotrijebljene vanjske discipline sustavno prikazuju konstrukciju ekonomskih prilika jednog

⁴² Zlikovci i prognanici (socijalno razbojništvo u Istri u XVII. i XVIII. stoljeću), Pula 1989.

⁴³ *The Uskoks of Senj : piracy, banditry and holy war in the XVI century Adriatic*, London 1992.

⁴⁴ *Historiam degli Uscocchi continuate dal SARPI (P. M. P.)*, Venezia 1677.

⁴⁵ *Naufrages, corsaires et assurances maritimes à Venise 1592-1609*, Paris 1959. i *Venezia e i corsari 1580-1615*, Bari 1961.

⁴⁶ *Hrvati u Mlecima*, doktorska disertacija Sveučilišta u Zadru, 1998.

⁴⁷ A. Ducellier, B. Doumerc, B. Imhaus i J. de Miceli, *Les chemins de l'exil, bouleversements de l'est européen et migrations vers l'ouest à la fin du Moyen Age*, Paris 1992.

⁴⁸ «Dvije Dalmacije» za vrijeme osmanskih ratova u XVI. st., magistarski rad, Dubrovnik 1993.

⁴⁹ Jedna hrvatska srednjovjekovna osmeračka «Molitva protiv Turaka», *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 9, Zadar 1962, 379-388.

⁵⁰ Urbanistički razvoj zadarske luke, *Pomorstvo grada Zadra*, Zagreb 1963, 99-102.

⁵¹ La scala di Spalato e il commercio veneziano nei Balcani fra Cinque et Seicento, *Deputazione per la storia patria per le Venezie, Miscellanea di studi e memorie*, sv. 14, Venise 1971.

⁵² Daniel Rodriguez i osnivanje splitske skale u XVI st., *Starine*, sv. 52, Zagreb 1962, 185-248.

⁵³ Splitski lazaret i leprozorij, *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae*, br. 1-2, Zagreb 1963, str. 5-25.

⁵⁴ *Mending bodies, saving soul!, A history of Hospitals*, Oxford University Press, 1999, Chapter 4 Hospitals as segregation and confinement tools.

područja u jednom vremenskom razdoblju. Dakle, ukupno promatrano, osim agrara koji je prilično obrađen i tema koje sam navela, ekonomska povijest kasnoga srednjovjekovlja na prostoru Dalmacije u hrvatskoj je historiografiji u cjelini još nedostatno istražena. Ipak, ona nudi brojne mogućnosti suradnje s različitim stručnjacima drugih disciplina i s povjesničarima srodnih tematika. Zbog toga, ovaj komplementarni pristup unutar ekonomske povijesti ukazuje da prije navedeno ukinuće tog predmeta u hrvatskim sveučilištima nije nikako mogao nastati zbog pomanjkanja kompetentnih kadrova, nego zbog nepoznavanja i smanjenog zanimanja za tu plodnu i interaktivnu disciplinu.

S moje strane, nastojat ću se i dalje baviti trgovinom na području Dalmacije, koristeći se multidisciplinarnim pristupom kao svojevrsnim načinom čitanja postojeće arhivske građe.

Résumé

Recherche multidisciplinaire sur l'économie médiévale de la Dalmatie

A l'heure de la mondialisation économique et du passage, en Europe, au système monétaire de l'euro, paradoxalement, l'enseignement de l'histoire économique est retiré de toutes les universités en Croatie. Est-ce parce que l'économie elle-même est souvent abordée comme une discipline aride, pleine de données statistiques et sans charme, ou bien par manque d'intérêt pour une matière, l'histoire économique, qui explique pourtant en profondeur les changements actuels des courants économiques? Sans vouloir faire de polémique sur cette suppression injustifiée, je tiens brièvement à présenter mon travail de recherche sur l'économie médiévale de la Dalmatie. Pour traiter du commerce, branche de l'économie, des communes dalmates, il est nécessaire de s'appuyer sur de nombreuses autres disciplines et sphères d'étude: la métrologie, l'économie contemporaine, la construction maritime et les voies de communications (modes de transport terrestres et maritimes, tracés des voies de circulation), les courants migratoires, les corps de métiers, les dangers (piraterie et brigandage, épidémies, la nature hostile), l'évolution urbanistique et sanitaire, la mentalité de l'époque et bien d'autres aspects qui influencent directement ou indirectement le bon fonctionnement de tout négoce.

Grâce à une telle approche multidisciplinaire, l'histoire économique devient non seulement une discipline interactive ouverte sur les multiples manifestations

de la créativité humaine, mais un fondement important pour la compréhension des difficultés rencontrées actuellement face à la mise en place d'un système économique et fiscal à l'échelle internationale, en raison des traditions et des habitudes économiques de chaque entité géopolitique du globe.

Mot clés: la commerce, l'histoire économique, Moyen Age, Dalmatie.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 37

U SPOMEN IGORU KARAMANU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2005.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 37

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2005. godine

Naklada

400 primjeraka